

Проблеми цивільного права і процесу

*Матеріали науково-практичної конференції
присвяченої світлій пам'яті
Олександра Анатолійовича Пушкіна*

27 травня 2016 р.

МВС України
Харківський національний університет внутрішніх справ
Кафедра цивільного права та процесу
Кафедра охорони інтелектуальної власності, цивільно-правових дисциплін
Всеукраїнська громадська організація «Асоціація цивілістів України»

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Матеріали
науково-практичної конференції,
присвяченої світлій пам'яті
Олександра Анатолійовича Пушкіна

27 травня 2016 р.

Харків
ХНУВС
2016

УДК 346+347
ББК 67.404(4УКР)+67.410(4УКР)
П78

*Друкується відповідно до доручення
Харківського національного університету внутрішніх справ
від 18.03.2016 № 24.*

Проблеми цивільного права та процесу : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна, 27 трав. 2016 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. цивіл. права та процесу, Каф. охорони інтелектуал. власності, цивіл.-прав. дисциплін ; Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». – Харків : ХНУВС, 2016. – 400 с.

У збірнику розміщено тези наукових доповідей та повідомлень, у яких розглядаються актуальні проблеми цивільного, сімейного, господарського процесуального та цивільного процесуального права.

УДК 346+347
ББК 67.404(4УКР)+67.410(4УКР)

*Матеріали надано в авторській редакції.
Стиль та орфографія збережені.*

Шишка О. Р. Критерії визначення цивільних відносин у предметі цивільно-правового регулювання / О. Р. Шишка // Проблеми цивільного права та процесу : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна (27 трав. 2016 р.). – Харків : ХНУВС, 2016. – С. 82-87

УДК 347.2

О. Р. Шишка,

*доцент кафедри охорони інтелектуальної власності, цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН У ПРЕДМЕТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Предмет цивільного права має вирішальне значення для визначення системи права. Розуміння його надає змогу визначити також сферу цивільного права за принципом «свій – чужий»: те що відноситься до сфери цивільного права є «своїм», а те, що ні – «чужим». Відповідно, цим окреслюються межі цивільного права, а також визначаються завдання, які ним вирішуються. Оскільки предмет вказує, на що спрямований вплив норм цивільного права, то це надає змогу узагальнити, систематизувати та структурувати норми права, які регулюють певне коло суспільних відносин як цивільно-правових.

Відмежування предмету правового регулювання однієї галузі від іншої вчиняється на основі виявлення якісної однорідності елементів правовідносин : учасників, об'єктів, змісту, юридичних фактів, інтересу їх учасників. Крім того, враховується метод правового впливу. Тим паче, що питання критеріїв за якими певні суспільні відносини охоплюються розумінням «цивільні відносини» має важливе значення в межах актів цивільного законодавства.

Зокрема, ч. 1 ст. 1 ЦК встановлено, що цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. Цим положенням не тільки закріплена якісно відмінна група суспільних відносин за назвою «цивільні відносини», але й встановлені ознаки за якими вона визначається: юридична рівність, вільне волевиявлення, майнова самостійність їх учасників. Всі перелічені ознаки в їх сукупності є легалізацією природних властивостей тих відносин, що регулюються цивільним законодавством України. Це вказує й на те, що відносини, які не мають таких ознак не підпадають під сферу регулювання

цивільним законодавством України, якщо інше не встановлено законом. Відповідно, твердження за яким можна допустити, що сферою регулювання цивільним законодавством України охоплюються ті відносини, які, хоча і не мають усіх ознак передбачених ч. 1 ст. 1 ЦК, але з огляду на доктрину цивільного права розглядаються як цивільні відносини є недопустимим, наприклад як квазіцивільні відносини. Це пов'язане з тим, що ч. 1 ст. 1 ЦК має імперативний характер, а не диспозитивний.

Якщо здійснити аналіз ЦК України, то можна прийти до такого висновку, що ним встановлюються необхідні та достатні критерії за якими ті відносини, що їм відповідають і слід вважати не тільки цивільними, але й тими, які регулюються цивільним законодавством України. Зокрема:

1) цивільними є лише ті відносини, які засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників (ч. 1 ст. 1 ЦК України).

В межах цього законодавчого підходу постає багато запитань. Зокрема, наскільки є необхідним критерій майнової самостійності учасників для особистих немайнових відносин. Бо, у цьому разі або ми повинні допустити, що не зовсім ці особисті немайнові відносини є настільки немайновими, що є неприпустимим в межах доктрини цивільного права. Або, особисті немайнові можуть розглядатися в межах предмету цивільного права тоді, коли вони мають тісний зв'язок з майновими, а отже виникають з приводу майново-компенсаторного характеру. Проте, тоді навіщо Книга 2 ЦК України, яка за своїм характером переважно спрямована на встановлення цивільних прав та обов'язків та на визначення правомірної поведінки осіб.

Це стосується й критерію волі, що повинен мати вільний характер. Тут постає питання: чи всі відносини в момент їх заснування передбачають існування волі їх учасників?

Зокрема з аналізу ст. 11 ЦК України цивільні права та обов'язки виникають не лише із дій але і із інших юридичних фактів, які вряд чи залежать від волі їх учасників. Наприклад, факт смерті фізичної особи може породжувати певні правовідносини для інших осіб, які навряд чи виникають за волею осіб¹. Це стосується і інших правовідносин, які виникають незалежно від волі їх учасників, наприклад з актів цивільного законодавства, з актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим або органів місцевого самоврядування, з рішення суду тощо. Особливу увагу хочеться звернути на правочини, які мають вади волі. Оскільки з огляду на ст. 1 ЦК України це не підпадає під сферу цивільного права.

В цьому сенсі більш виправданим є підхід за яким відносини, які доктриною цивільного права визначені в сфері цивільного права слід об'єднувати тими ознаками, які характерні для всіх відносин, а не для окремої групи. А за таких обставин лише юридична рівність учасників повинна бути визначальним критерієм для виокремлення з усіх суспільних відносин тих, які об'єднуються розумінням

¹ Зокрема, це правовідносини, об'єктом яких виступають блага (ім'я, честь, ділова репутація, зображення, особисті папери), які раніше належали померлому. З огляду на ст. 298 ЦК України це стосується і права на повагу до людини, яка померла, де об'єктом є тіло людини, яка померла, та її місце поховання.

«цивільні відносини» та становлять предмет цивільного права. Вільне волевиявлення та майнова самостійність повинні проявляти свій прояв на підгалузевому рівні або на рівні окремих правовідносин.

2) цивільними є лише ті відносини, які є особистими немайновими та майновими (ч. 1 ст. 1 ЦК України). Відповідно цим положенням визначено коло та характер відносин які становлять предмет цивільного права.

Щодо відносин, які за своєю природою мають майновий та немайновий характер, то тут мабуть не має сенсу підіймати це питання, оскільки воно має достатнє висвітлення в науковій літературі. Проте, в межах такого формулювання виникає багато інших запитань. Зокрема, як розуміти це положення у відповідності до правил граматики, буквально, обмежено чи розширено або іншим чином тлумачити цю правову норму.

Якщо застосувати граматичне (філологічне) тлумачення, то звертає на себе увагу сполучник «та», слово «особисті» та словосполучення «цивільні відносини», яке взяте у круглі дужки. Так, у поєднанні із сполучником «та» та словосполученням «цивільні відносини», яке взяте у круглі дужки можна прийти до висновку, що цивільні відносини та особисті немайнові та майнові відносини слід співвідносити між собою як ціле та частини цілого¹. А цей висновок йде в супереч існуючому підходу до розуміння цивільних відносин як родового поняття та особистих немайнових та майнових відносин як видових понять.

Проблематика стосується й функціонального призначення слова «особисті». Так, якщо застосовувати один із законів логіки, а саме закон зворотного відношення між об'єктами й обсягом понять [1] можна прийти до висновку, що обсяг поняття «особисті немайнові та майнові відносини» цілком входить у обсяг іншого ширшого за обсягом поняття «особисті відносини», а обсяг поняття «особисті відносини» входить у обсяг поняття «відносини». Відповідно, складовими змісту поняття «особисті відносини» є «особисті немайнові відносини» та «особисті майнові відносини». При цьому, функціональне призначення слова «особисті» має таке ж, як і до слова «відносини», яке міститься у ч. 1 ст. 1 ЦК України та направлене на зменшення переобтяжень у тексті шляхом звернення свого стилістичного зв'язку не тільки до слова «немайнові», але й до слова «майнові».

Проте такий висновок не відповідає загальноприйнятому підходу до категорії «особисте», яке сприймається лише у поєднанні з немайновими правами, а також з немайновими відносинами.

¹ Див. більш детально: Шишка О. Р. Щодо предмета регулювання цивільним законодавством України / О. Р. Шишка // Сучасні проблеми цивільного права та процесу : матеріали круглого столу, присвяч. пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова, м. Харків, 19 груд. 2014 р. – Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. – С. 29–33; Шишка О. Р. Біцефальна модель правовідносин в механізмі цивільно-правового регулювання / О. Р. Шишка // Проблеми цивільного права та процесу : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті професора О. А. Пушкіна (30 трав. 2015 р.). – Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2015. – С. 153–161.

В межах такого формулювання незрозумілим є місце організаційних відносин, які в структурі ЦК України мають своє правове закріплення в ряді його статей (безпосередньо – статті 81, 103, 106, 110, 116, 117, 237, 635; опосередковано – статті 1029, 1066, 1088, 1130), але не формалізовані в предметі цивільного права. У змістовному та сутнісному аспекті ці відносини проявляються як цивільні відносини, а отже, повинні бути складовою предмета цивільного права та піддаватися впливу методами цивільно-правового характеру на юридично значиму поведінку їх учасників. При цьому вони потребують на загальному рівні легального їх визначення та правового закріплення як: а) відносно самостійних відносин; б) тих, які обслуговують немайнові та майнові відносини. Такий підхід є виправданий з практичної та теоретичної точок зору.

Крім того упушені відносини, які вряд чи вкладаються в концепт ст. 1 ЦК України, проте з доктринальної точки зору є складовою системи цивільних відносин. Наприклад, це стосується деяких відносин, що виникають з приводу результатів інтелектуальної творчої діяльності¹, а також інших відносин об'єктом яких виступають блага, що мають подвійну правову природу². Проблема полягає у тому, що за своїм змістом ці правовідносини неможна віднести ані до суто майнових, ані до суто немайнових правовідносин.

Питання стає і щодо тих відносини, які не завжди передбачають тісний зв'язок з особою. Мова стосується неособистих немайнових відносин. Зокрема ЦК України допускає можливість до обороту деяких немайнових прав, які можуть бути відчужені, а також переходити від однієї особи до іншої. Цьому є підтвердження ч. 4 ст. 423 ЦК України в якій визначено, що у випадках встановлених законом особисті немайнові права інтелектуальної власності можуть відчужуватися (передаватися). Це стосується й права участі в товаристві (ст. 100 ЦК України), немайнових корпоративних прав, що впливають з акції, права на інформацію про діяльність господарського товариства тощо.

Відповідно всі ці питання потребують необхідності в їх розв'язанні.

¹ Див. більш детально: Шишка О. Р. Відносини у сфері інтелектуальної власності в предметі цивільного права / О. Р. Шишка // Часопис Київського університету права. – 2015. – № 3. – С. 256–260; Шишка О. Р. Деякі проблеми віднесення відносин, що виникають з приводу результатів інтелектуальної творчої діяльності до предмету цивільного права / О. Р. Шишка // Сучасні актуальні проблеми права інтелектуальної власності в країнах Центрально-Східної Європи: теорія, методологія, практика : зб. наук. пр. за матеріалами Всеукр. наук.-метод. семінару (Львів, 28 черв. 2015 р.). – Львів : Галицька видавнича спілка, 2015. – С. 46–49; Шишка О. Р. Місце відносин інтелектуальної власності в предметі цивільного права / О. Р. Шишка // П'яті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвяч. пам'яті Є. В. Васюковського : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 22 трав. 2015 р.) / від. ред. І. С. Канзафарова. – Одеса : Астропринт, 2015. – С. 266–271.

² Див. більш детально: Шишка О. Р. Один із поглядів до правової моделі цивільних правовідносин, об'єктом яких є блага, що мають подвійну правову природу / Олександр Романович Шишка // Приватне право України і європейська інтеграція: тенденції та перспективи : матеріали VI Міжнар. цивілістичного форуму, Київ, 14–15 квіт. 2016 р. – Київ : Білоцерківдрук, 2016. – 261–265.

З огляду на значущі упущення в предметі цивільного права ч. 1 ст. 1 ЦК України повинна моделюватися у такій формі лексико-граматичній структурі речення: «Цивільним законодавством регулюються цивільні відносини, які засновані на ...». Тут навмисно упущені ознаки цивільних відносин, оскільки для цього слід проводити окреме дослідження щодо виявлення ознак, якими володіють усі цивільні відносини, що становитимуть предмет цивільного права. Єдине, що не викликає заперечень, що ці відносини (цивільні відносини) завжди виникають між юридично рівними учасниками. Абстрактне формулювання речення зумовлено різною природою приватних відносин та підходами до їх регулювання, які можуть мати як однорідний, так і змішаний характер. У цьому сенсі формулювання предмета цивільного права щодо цивільних відносин пропонується проводити більш абстрактно, а диференціація має здійснюватися, виходячи із загальних ознак, якими володіють усі відносини, що об'єднуються єдиним поняттям «цивільні відносини».

3) цивільними є лише ті відносини, учасниками яких є особи (фізичні та юридичні особи) та/або суб'єкти публічного права (державна Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права) – ст. 2 ЦК України. Цей критерій відіграє значну роль при визначенні цивільних відносин, бо встановлює коло осіб, на поведінку яких здійснюється вплив нормами цивільного права. Так відповідно до ст. 2 та ст. 318 ЦК України Український народ не є учасником цивільних відносин, хоча і є суб'єктом права власності.

Слід відзначити, що останнім часом переважає позиція, що корпоративні відносини повинні охоплюватися предметом цивільного права. Якщо це так, то постає проблема відповідності суб'єктивного складу корпоративних правовідносин та суб'єктивного складу цивільних правовідносин. Так деякі вчені вважають, що учасниками корпоративних відносин є не тільки саме акціонерне товариство, акціонери, але й органи акціонерного товариства чи члени цього органу. Відповідно від концепції сприйняття цих відносин в системі права може стати питання до розширення кола учасників цивільних відносин, або через застосування такого юридичного прийому як юридична фікція;

4) цивільними є лише ті відносини, які виникли з підстав встановлених ст. 11 ЦК України. Цей критерій є динамічним фактором який запускає механізм цивільно-правового впливу на певні суспільні відносини та передбачає, що не будь-які факти є підставою виникнення цивільних прав та обов'язків, а лише ті з якими закон або договір пов'язує настання певних юридичних наслідків.

5) цивільними є лише ті відносини, які виникають з приводу матеріальних та нематеріальних благ, що визначені ст. 177 ЦК України. Хоча на перший погляд і здається, що положення цієї норми не має вичерпного характеру, проте це не так, оскільки не всі блага охоплюються ним. Так, в межах ст. 177 ЦК України проігноровані: особисті частково оборотоздатні блага; неособисті немайнові блага; особисті немайнові права (ч. 4 ст. 423 ЦК України)¹; майновий обов'язок (ч. 1 ст. 190

¹ Див. більш детально: Шишка О. Р. Особисті немайнові права за ЦК України: що це? / О. Р. Шишка // Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав : матеріали круглого столу, присвяча.

ЦК України); дії немайнового характеру (ч. 1 ст. 1240 та ст. 1305 ЦК України); деякий приватний інтерес (наприклад, в страхових правовідносинах), що виступає об'єктом певних правовідносин; ембріон людини (що імплантований у матку жінки); організм людини (у відносинах з надання медичної допомоги [2, с. 59]); досвід (наприклад, правовідносини, що виникають з приводу переходу спортсмена із одного спортивного клубу до іншого, його «оренди», «викупу» тощо), у тому числі комерційний досвід (ч. 1 ст. 1116 ЦК України); професійні та інші знання, навички та вміння, ділові зв'язки (ч. 1 ст. 1133 ЦК України) тощо.

Підводячи підсумок слід відзначити, що концепція цивільних відносин в межах предмету цивільного права потребує певного перегляду, бо з огляду на підхід законодавця вона має звужений характер, оскільки не відображає усі доктринальні підходи до структури та системи цивільного права через визначення його предмету та критеріїв за якими він повинен визначатись.

Список використаних джерел:

1. Чулахин И. Я. Формальная логика / И. Я. Чулахин, И. Н. Бродский. – Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та, 1977. – 357 с.
2. Майданик Р. Договір про надання медичних послуг / Р. Майданик // Медичне право. – 2010. – № 5. – С. 52–66.

Одержано 21.04.2016

УДК 347.78

І. Є. Якубівський,

*доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка,
кандидат юридичних наук*

СПОСОБИ ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТІВ ПАТЕНТНОГО ПРАВА

Відповідно до ст. 28 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», використанням винаходу (корисної моделі) визнається:

виготовлення продукту із застосуванням запатентованого винаходу (корисної моделі), застосування такого продукту, пропонування для продажу, в тому числі через Інтернет, продаж, імпорт (ввезення) та інше введення його в цивільний оборот або зберігання такого продукту в зазначених цілях;

застосування процесу, що охороняється патентом, або пропонування його для застосування в Україні, якщо особа, яка пропонує цей процес, знає про те, що

пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова, Харків, 8 грудня 2005 р. – Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2016. –С. 103–108; Шишка О. Р. Об'єктоздатність немайнових прав / О. Р. Шишка // Актуальні проблеми приватного права : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 94-й річниці з дня народження В. П. Маслова (Харків, 19 лют. 2016 р.). – Харків : Право, 2016. – С. 194–197.